

УДК 811.111:81'42

Шумейко О. В.,
кандидат філологічних наук,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ВЕГЕТАТИВНИХ СИМПТОМІВ СТРАХУ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Страх – емоція, яку кожна людина переживала у житті та може описати на власному досвіді. Однак численна кількість визначень даного феномену у науці свідчить про те, що страх – складне емоційно-психологічне переживання. Це сильна короточасна, найтоксичніша та найзгубніша емоція [6, 331], “біологічно детермінована”, вроджена (хоча й спостерігається у різних модифікаціях) реакція, яка актуалізується тільки у результаті усвідомлення індивідом зовнішнього тиску, тобто під дією значущих аспектів оточення [6, 44; 19, 3].

За аксіологічним знаком страх виокремлюється у психології як негативна емоція (страх пов'язаний із незадоволенням потреб людини) [19, 10], а за модальністю – як базова емоція (не соціалізована емоція, яка виражається особливими мімічними та пантомімічними способами, розпізнаними представниками різних культур) [7, 77]. Проте найчастіше страх розуміється як емоційний стан, який відображає захисну біологічну реакцію людини чи тварини у випадку реальної або уявної небезпеки для її здоров'я й благополуччя [2, 494–495; 7, 163].

Результати експериментальних досліджень емоцій у психологічній науці також вказують на те, що ставлення представників різних спільнот (зокрема, американської) до емоції страху є практично однозначним – люди думають про страх “із жахом” [6, 292], а прояв цієї емоції та неспроможність її приховати засуджується оточуючими – людину висміюють, соромлять, вважають боягузом [6, 316–317].

У лінгвістиці страх класифікується як базовий емоційний концепт, способи вербалізації якого, як правило, охоплюють наступні: номінація або позначення, дескрипція або описування, експлікація або вираження в мові [8, 90; 12, 18]. Пряма номінація емоції страху (наприклад, англ. *fear*, нім. *angst*) виникає на основі вербалізації фізіологічної реакції людини, яка спровокована властивістю об'єкта [12, 6]. Дескрипція емоції страху здійснюється за допомогою параемотивної лексики – лексики, яка позначає невербальні компоненти вираження цієї емоції (наприклад, рос. *дрожать, белеть, столбенеть*) [8, 90], а експлікація страху в мові – за допомогою так званих “емотивів” [12, 151–153], які відтворюють взаємовідносини комунікантів між собою та зі світом в емоційних мовленнєвих актах (англ. *bloody, Oh* тощо).

Когнітивна лінгвістика використовує для представлення структури концепту “страх” термін “фрейм” (статичний фрейм або власне фрейм та динамічний фрейм або сценарій), який розуміється як спосіб ментальної репрезентації останнього через звернення до відповідної концептосфери [10]. Статичний фрейм або власне фрейм – це узагальнена модель організації

культурного знання довкола концепту, яка охоплює основну, прототипову та потенційно можливу інформацію, асоційовану з цим концептом та певною мовною одиницею [9, 51]. На думку О. О. Борисова, фрейм емоційного концепту “страх” містить інформаційні блоки даних про емоційну ситуацію (загроза, статальний, реакція, компаративний, локативно-темпоральний та аксіологічний) [1, 51]. При цьому кожен блок моделюється у вигляді певних концептуальних мереж або базисних фреймів за концепцією С. А. Жаботинської (предметного, посесивного, таксономічного, акціонального та компаративного) [5, 258].

Окрім статичного фрейму концепту “страх”, його структура репрезентується у сучасних дослідженнях також у вигляді когнітивного сценарію [3, 336–371], тобто опису процесу, дії з урахуванням її важливих етапів [9, 67]. Згідно з теорією соціального конструктивізму емоцій, страх має певний “сценарій” переживання, що дозволяє носіям різних мов інтерпретувати свої почуття [3, 343]. При цьому назва емоції (*страх*) розглядається як редуковане позначення прототипової ситуації, а сама ситуація – як розгорнута характеристика емоційного концепту “страх” [3, 337]. Наприклад, А. Вежбицька пропонує такий “сценарій” переживання страху, в основу якого покладена універсальна послідовність фаз розгортання будь-якої емоції (причина – власне емоція – наслідки): *“Х чувствует испуг”, иногда человек думает примерно так: может произойти что-то плохое, я не хочу этого, поэтому я бы хотел что-нибудь сделать, я не знаю, что я могу сделать, поэтому этот человек чувствует что-то плохое, Х чувствует что-то похожее* [3, 342]. Однак, не дивлячись на достатньо розроблену структуру концепту “страх” та способи його вираження у мові, актуальними все ж таки залишаються проблеми мовної реалізації страху власне в американському варіанті англійської мови.

Метою дослідження даної статті є аналіз засобів об’єктивації вегетативних симптомів негативної базової емоції страху в сучасній американській художній прозі. Для досягнення цієї мети у статті поставлено та послідовно вирішено такі завдання: визначити корпус номінацій емоційних реакцій із компонентом значення “вегетативні симптоми” страху та на основі частотного аналізу встановити переважаючі способи номінації вегетативних симптомів цієї емоції у сучасних американських прозових творах.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що одержані результати можуть бути використані у викладанні курсів лексикології англійської мови, комунікативної лінгвістики, у наукових дослідженнях психолінгвістичного спрямування.

Експресивна функція комунікації полягає у вираженні почуттів, емоцій у процесі спілкування через вербальні та невербальні засоби [4, 119]. Відтак, залежно від використання вербального чи невербального знаку розрізняють вербальний або невербальний типи комунікації, які в людському спілкуванні взаємопов’язані та з точки зору онтогенезу представляють собою об’єднану комунікативну одиницю [14, 146]. Однак в умовах безпосередньо емоційного контакту між людьми більша частина спілкування здійснюється без участі засобів мовного коду, але з орієнтацією на паралінгвістичні елементи, елементи інших

семіотичних систем тощо (результати досліджень свідчать про те, що від 60% до 80% інформації передається за допомогою невербальних засобів спілкування, а словесна комунікація складає менше 35% [4, 170]). Декодування значень невербальних сигналів відбувається з обов'язковим урахуванням культурних та індивідуальних контекстів [4, 171].

Класифікація невербальних засобів спілкування в психології та лінгвістиці зазвичай охоплює позиції буття, матерії, загальних форм і способів її існування: рух, час, простір. Визначаючи невербальну комунікацію як “цілеспрямований процес інформаційного обміну”, зокрема, О. О. Селіванова до невербальних засобів комунікації зараховує поведінкові сигнали тварин, що визначають сумісну адаптацію до навколишнього середовища, парамови жестів і міміки, математичну комп'ютерну символіку, мистецтво, гру, телепатичний зв'язок і т.ін., а також взаємодію людини з довкіллям за допомогою органів чуття без участі мови, що зумовлює отримання інформації [11, 553]. Невербальне ж вираження емоцій здійснюється переважно через емоційні реакції: кінеми (зміни положення тіла й виразу обличчя людини), фонацію (процес мовного продукування) та психофізіологічні симптоми [2, 453–455; 7, 261–274]. З одного боку, психофізіологічні симптоми розглядають “як багаторівневу систему, що включає психічний рівень (у тому числі переживання), фізіологічний рівень (центральна нервова система, вегетативна система) та поведінковий рівень (психомоторні реакції, міміка, пантоміміка)” [2, 457]. З іншого боку, до психофізіологічних ознак емоцій зараховують: рухові (тремтіння рук, губ), звукові (плач, сміх, зітхання, паузи) та вегетативні симптоми [2, 456–457; 4, 173–175]. Власне вегетативні симптоми емоцій охоплюють наступні варіації: зміна кольору покривів шкіри обличчя, потовиділення, сльози, порушення сну, зниження активності, запаморочення, тремтіння кінцівок тощо [2, 456–457; 7, 55–56]. При цьому універсальними вегетативними симптомам страху можна вважати такі: повна нездатність рухатися, тремтіння рук та ніг, блідість обличчя, калатання серця, пришвидшене дихання, потовиділення, волосся стає сторчма [2, 496; 6, 309].

Безпосередньо контекстне вживання номінацій невербальних реакцій у стані страху в сучасних американських прозових творах, які складають групу “Вегетативні симптоми”, дозволило виокремити 13 узагальнених симптомів страху (загальна частота актуалізації номінацій – 452):

1. Втрата свідомості (4). Цей симптом вербалізується в матеріалі дослідження за допомогою дієслова *to faint* та словосполучення *feel like a rug has just been yanked out from under someone*, наприклад: *Everyone was pointing behind him, toward the front of St. Peter's Basilica. Some fainted* [13, 551]; *As the words settled in, Langdon felt like a rug had just been yanked out from under him* [13, 281].

2. Зміни в роботі серця (78), які виражається за допомогою наступних номінацій вегетативних симптомів страху: *the sound of one's heart amplified by terror, one's heart leaps, one's heart drops like a rock, one's heart stops, one's heart beats wildly in one's chest, feel one's heartbeat pulsing crazily in one's eardrums, feel one's heartbeat in the fillings of one's teeth*. Наприклад: *Then from out of it came a*

far-off thump. Then another thump. Thump, thump, thump. I thought it might be the sound of my heart amplified by terror... [20, 41]; The subway doors slid open. Edna's heart beat wildly in her chest [15, 5].

3. Зміна циркуляції крові (45), коли емоція страху осмислюється через білий, сірий або червоний кольори та репрезентується в сучасному американському дискурсі відповідними словосполученнями: *one's face white with terror, one's face is gray, one's face is flushed*. Наприклад: *Her face white with terror, Stacy crouched beside Hutch... [16, 162]; Her face was gray and fear catapulted David toward them [16, 253]; Some animal part of her sensed that the two Harlequins were dangerous. Her face was flushed... [17, 167].*

4. Викид адреналіну (6), який спонукає людину до активних дій (боротись або втікати) та часто пронизує тіло, наче електричний струм. Зазначені ознаки репрезентовані низкою номінацій невербальних реакцій страху: *adrenaline pumps through one's blood, screaming at someone to fight, adrenaline screams at one's limbs to flee, a shot of adrenaline zips through someone like an electrical jolt*. Наприклад: *Adrenaline pumped through his blood, screaming at him to fight... [16, 252]; With each memory, adrenaline screamed at her limp limbs to flee [16, 198]; ...the amber in his pocket seemed to tingle. A shot of adrenaline zipped through him like an electrical jolt [16, 331].*

5. Порушення ритму дихання (67) – повна зупинка дихання або перехоплення на мить подиху, утруднене дихання, задуха, пришвидшене дихання у страху – вербалізуються відповідними словосполученнями: *shortness of breath, like after you climb a flight of stairs too fast, the breath goes out of someone like one has been hit by a truck, one's breath rings in one's ears, someone can't get enough oxygen, one's breath comes faster*. Наведемо кілька прикладів: *The footsteps stopped outside his bedroom door... His breath rang in his ears [15, 245]; Instantly, the breath went out of him. It was like he had been hit by a truck [13, 23]; Guillermo Torres paced up and down the surgical wing of the maternity floor, his breath coming faster as each moment passed [16, 272].*

6. Зміни у роботі травної та сечової систем (34). У сучасних американських прозових творах переживання страху супроводжується переважно змінами у роботі органів травлення (нудотою, важкістю у шлунку), а також відчуттями, що у шлунку тріпочуть метелики, шлунок змінив своє звичне положення, у шлунку, наче виразку прорвало. Ці зміни у роботі травної системи виражаються за допомогою словосполучень: *nausea churns in one's stomach, feel a brick hit the bottom of one's stomach, the knot in one's stomach begins to ache, the butterflies swirl in one's stomach, one's stomach rises into one's chest, feel like an ulcer exploded open in one's stomach*. Наприклад: *“...They know I'm in New York”. Nausea churned in his stomach [16, 151]; His stomach rose into his chest as the police asked where they lived [16, 147]; Keeping my distance by a bank of pay phones, I felt like an ulcer exploded open in my stomach when I saw his destination [20, 301].*

Зміни у роботі сечової системи охоплюють лише мимовільне випорожнення сечового міхура у стані страху, на яке вказує мовна одиниця *pee in one's pants from fear* у реченні: "... I'm going to pee in my pants. From fear, I mean" [15, 103].

7. Потовиділення та сльози (21) репрезентоване власне двома ознаками страху: а) потовиділення, яке виражається за допомогою словосполучення *beads of sweat pop up on one's forehead like plastic gophers in one of those arcade games* у наступному прикладі: Beads of sweat popped up on his forehead like plastic gophers in one of those arcade games. "What makes you think she was?" [15, 326]; б) сльозовиділення, яке репрезентоване словосполученням *one's eyes moist with tears: Vittoria stood trembling on the balcony of Castle St Angelo, staring out across Rome, her eyes moist with tears...* [13, 492–493].

8. Пересихання слизових оболонок (7) вказує на ознаки пересихання слизових оболонок горла та вуст людини у стані страху та вербалізується такими номінаціями вегетативних симптомів: *one's mouth dried instantly, someone moistens his lips, one's mouth suddenly dry*. Наприклад: My mouth dried instantly as Ordonez yanked me up and dragged me around one of the mounds of earth... [20, 255]; "That's it". Shaken, and trying not to look it, Tom moistened his lips, his mouth suddenly dry [16, 146].

9. Підняття волосяного покрову (5) на різних ділянках шкіри, переважно шиї репрезентоване у наступних прикладах: *Jordan hesitated, then said, "I felt something. The hair on my neck tried to stand up"* [18, 228]; *Clay could read no expression on either face, but he could feel the hairs on his arms stirring, and he heard a faint jingling* [18, 224]. Як бачимо, симптом страху підняття волосяного покрову виражається за допомогою таких словосполучень: *the hair on one's neck tries to stand up, feel the hairs on one's arms stirring*.

10. Напруження або обм'яккість м'язів (2), які представлені відповідними словосполученнями: а) напруженні м'язів: *one's muscles feel hard*; б) обм'яккість м'язів, коли вони порівнюються з воском: *one's muscles feel like wax*. Наприклад: His muscles still felt hard from the thrill of his meeting [13, 29]; *Adrenaline pumped through his blood, screaming at him to fight, but his muscles felt like wax* [16, 252].

11. Напруження нервів або подразнення нервових закінчень (33) спостерігаються, коли під час переживання страху у людини наструнчуються нерви або з'являється відчуття поколювання. Ці ознаки страху представлені у матеріалі дослідження наступними мовними одиницями: *feel one's nerves tighten* або *feel one's skin crawl, feel a chill tingle up one's back, chill someone to the bone, an iciness rakes one's flesh, get cold feet* відповідно. Наприклад: *Suddenly the lights dimmed, then powered back on. David felt his nerves tighten* [16, 101]; *...the hulking shadows of sarcophagi loomed. An iciness raked her flesh* [13, 378]; "I believe these names belong to those people you told me you saw in your near death experience". ...David felt a chill tingle up his back [16, 56].

12. Тремтіння тіла (65) можна репрезентувати опозицією "ціле – частина": а) тремтіння тіла як цілого вербалізується словосполученнями: *shake so hard one's teeth clink against one another, the feel of one's body is like the feel of an*

*electrical wire with a strong current passing through it, see someone quiver slightly, like a tapped tuning fork, наприклад: From west of them on the darkening street... came a scream... The feel of her body was like the feel of an electrical wire with a strong current passing through it [18, 73]; She handed him her pistol. Clay could see him quiver slightly, like a tapped tuning fork, when their fingers touched [18, 220]; б) тремтіння окремих частин тіла як частини цілого (нижніх або верхніх кінцівок, вуст людини) виражається у прозових творах сучасних американських письменників номінаціями: *one's legs tremble with the strain, one's arms tremble uncontrollably, the upper lip trembles slightly*. Наприклад: *She drew the revolver from the holster and waited. Her legs trembled with the strain* [17, 88]; *Grabbing Hutch's gun, Meredith struggled to aim it. But her arms were trembling uncontrollably...* [16, 165]; *...Clay saw that the upper lip beneath the mustache was trembling slightly* [18, 86].*

13. Заціпеніння тіла (85) також можна представити за допомогою опозиції “ціле – частина”. Заціпеніння тіла (цілого) як раптове припинення руху або тривале завмирання, стан нерухомості, коли людина переживає страх, вербалізується словосполученням *be frozen in terror* та *be paralyzed* у реченнях: *The camera caught Vittoria Vetra, frozen in terror* [13, 539]; *For a moment they were all paralyzed there... loud rattles came, a sound like rolling bones* [18, 254]. Заціпенінням верхніх або нижніх кінцівок як частини цілого виражається номінацією невербальної реакції у стані страху *freeze one's hand* та *have numb legs*: *Suddenly, a chinking sound froze Sir Rodney's hand* [16, 2]; *I managed to stay upright on my suddenly numb legs by a sheer act of will* [20, 88].

Як бачимо, вербалізація вегетативних симптомів страху в сучасних американських прозових творах здійснюється переважно за допомогою номінацій, які виражають заціпеніння тіла та (у дещо меншій кількості) зміни в роботі серця у стані страху.

Отже, представлені у психології вегетативні симптоми емоцій дозволили виокремити групу номінацій емоційних реакцій із компонентом значення “вегетативні симптоми” страху. Ця група номінацій позначає порушення у роботі нервової системи організму, яка регулює діяльність органів серцево-судинної системи, м'язів, травного, дихального та сечостатевого апаратів у стані страху. Номінації невербальних реакцій, які складають групу “Вегетативні симптоми” страху в сучасних американських прозових творах позначають 13 узагальнених симптомів цієї негативної базової емоції: втрата свідомості, зміни в роботі серця, зміна циркуляції крові, викид адреналіну, порушення ритму дихання, зміни у роботі травної та сечової систем, потовиділення та сльози, пересихання слизових оболонок, підняття волосяного покриву, напруження або обм'яккості м'язів, напруження нервів або подразнення нервових закінчень, тремтіння тіла, заціпеніння тіла. Серед них найчастотнішими у сучасній американській художній прозі є ті номінації, які вербалізують заціпеніння тіла та зміни у роботі серця в момент переживання людиною емоції страху.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виявленні засобів мовного вираження вегетативних симптомів інших негативних емоцій в англomовному художньому дискурсі та проведенні їхнього порівняльного аналізу.

Література

1. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ : лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англomовної художньої прози) : дис. ... к. філол. н. : 10.02.04 "Германські мови" / О. О. Борисов. – Житомир, 2005. – 252 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія / М. Й. Варій. – 3-тє вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая ; [пер. с англ. ; отв. ред. М. А. Кронгауз ; вступ. ст. Е. В. Падучевой]. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.
5. Жаботинська С. А. Концепт / домен : матрична і мережева моделі / С. А. Жаботинська // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
6. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
7. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 783 с.
8. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : [монография] / Н. А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
10. Минский М. Фреймы для представления знаний [Электронный ресурс] / М. Минский // Либрусек. Много книг. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/197320/read>.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
13. Brown D. Angels and Demons : [a novel] / D. Brown. – London : Corgi Books, 2001. – 620 p.
14. Burgoon J. Nonverbal Communication. The unspoken dialogue / J. Burgoon, D. B. Buller, W. G. Woodall. – 2nd ed. – New York : The McGraw-Hill Companies, 1996. – 522 p.
15. Coben H. Promise Me : [a novel] / H. Coben. – New York : A Signet Book, 2007. – 504 p.
16. Gregory J. The Book of Names : [a novel] / J. Gregory, K. Tintori. – New York : St. Martin's Paperbacks, 2008. – 341 p.
17. Hawks J. T. The Dark River : [a novel] / J. T. Hawks. – 1st ed. – New York : Vintage Books, 2008. – 414 p.
18. King S. Cell : [a novel] / S. King. – New York : Pocket Star Books, 2006. – 450 p.
19. Oatley K. Emotions : a brief history / K. Oatley. – Malden MA : Blackwell publishing, 2004. – 190 p.
20. Patterson J. The Quickie : [a novel] / J. Patterson, M. Ledwidge. – 1st ed. – New York ; Boston : Grand Central Publishing, 2008. – 357 p.

Анотація

Стаття присвячена аналізу особливостей номінації вегетативних симптомів негативної базової емоції страху у художньому дискурсі. Матеріалом дослідження слугували прозові твори сучасних американських письменників. У статті висвітлюються невербальні засоби вираження страху та визначається корпус номінацій із компонентом значення "вегетативні симптоми" емоції страху. На основі частотного аналізу встановлено переважаючі засоби номінації вегетативних симптомів страху в сучасній американській прозі.

Ключові слова: негативно базова емоція, невербальне вираження емоцій, номінації вегетативних симптомів.

Аннотация

Статья посвящена анализу особенностей номинации вегетативных симптомов негативной базовой эмоции страха в художественном дискурсе. Материалом для исследования послужили прозаические произведения современных американских писателей. В статье освещаются невербальные средства выражения страха и определяется корпус номинаций с компонентом значения “вегетативные симптомы” эмоции страха. На основе частотного анализа были установлены преобладающие средства номинации вегетативных симптомов страха в современной американской прозе.

Ключевые слова: негативная базовая эмоция, невербальное выражение эмоций, номинации вегетативных симптомов.

Summary

The article deals with the peculiarities of nomination of the vegetative symptoms of the negative basic emotion of fear in *literary* discourse. The *material under investigation* is modern American English prose. The article investigates the nonverbal means of expression of fear and singles out a series of nominations meaning “vegetative symptoms” of the emotion of fear. On the bases of a frequency *analysis the dominant means of nomination* of the vegetative symptoms of fear in modern American prose were determined.

Keywords: negative basic emotion, *nonverbal* expression of emotions, nomination of the vegetative symptoms.